

РОЗСЛІДУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ: СУТНІСТЬ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ

Мисник Катерина

*Заслужений юрист України, аспірантка,
Інститут економіки промисловості
Національної академії наук України*

Забезпечення економічної безпеки компаній має велике значення для власників і керівників бізнесу. Шахрайство, розкрадання, зловживання посадовими обов'язками, рейдерські атаки, замах на інтелектуальну власність, корупція [1] віднесено до економічних злочинів і загроз, з якими стикаються компанії у процесі своєї господарської діяльності.

Процес, що проводиться з метою запобігання проблем, пов'язаних із зазіханням на майно компанії та його неналежним використанням, а також збирання доказів за фактами, що вже трапилися, називають економічним або фінансовим розслідуванням (Forensic Accounting або Forensic) [2].

Економічне розслідування є всебічним процесом вивчення фінансово-господарської діяльності компанії, який спрямовано на виявлення шахрайства, неправомірних чи зловмисних дій як її персоналу усіх рівнів, так і третіх осіб, які є контрагентами. Корпоративне шахрайство розповсюджено у сучасному бізнесі. Його форми та мотивація мають різні наслідки для діяльності підприємств та установ.

Завданням економічного розслідування є документування ознак об'єктивної сторони економічного злочину. Іншими словами, завданням економічного розслідування є виявлення, дослідження та фіксування ознак загроз фінансово-господарській діяльності, встановлення причинно-наслідкового зв'язку між загрозами, відхиленнями від нормальної господарської діяльності та причинами, що їх викликали [3]. У рамках проведення розслідування консультант забезпечує збирання та формування доказової бази для здійснення фактичного захисту фінансових інтересів досить широкого кола осіб. Унаслідок встановлення тих чи інших відхилень або порушень консультант виявляє причину їх виникнення – або з'явилися вони наслідком збігу обставин, непрофесіоналізму, або тут проглядаються навмисні дії з підготовки та скоєння економічних злочинів.

Очевидно, що саме визначення причинно-наслідкових зв'язків між загрозами (чинниками) та причинами, що їх зумовили, буде головним завданням і одночасно метою економічного розслідування. Суть у тому, що тільки після того, як у результаті розслідування будуть встановлені

погрози та ризики [4], що мали місце, причини, що їх зумовили, з'явиться можливість ухвалити правильно обгрунтоване управлінське рішення. Таким чином, можна виділити три основні завдання економічного розслідування: 1) виявлення загроз або негативних чинників, що настали; 2) визначення розміру шкоди у зв'язку з їх настанням; 3) виявлення справжніх причин загроз і ризиків.

Якщо узагальнити, то економічне розслідування – це виявлення усіх ознак несприятливого явища. Ознаками можуть бути різні дані, за сукупністю яких можна дізнатися, визначити або описати предмет чи явище. Ці ознаки необхідно розглядати та оцінювати у сукупності з іншими фактами або обставинами. Своєчасне виявлення загроз і встановлення причин, що сприяли їх появі, є необхідною умовою для прийняття ефективних управлінських рішень. До передумов проведення економічного розслідування можна віднести таке: власник бізнесу не впевнений у постачальниках, покупцях і партнерах; у власника бізнесу чи керівника є побоювання щодо шахрайства; власник має підозри про маніпуляцію бухгалтерською звітністю; є підозри чи вже зафіксовано факт розкрадання активів; не дотримуються правил внутрішнього контролю або існують інші припущення щодо фінансових/економічних махінацій з боку співробітників організації.

Варто зазначити, що різні форми, які приймає процес розслідування, не мають впливати на цілі, завдання та методи, що застосовуються на практиці. Але від форми проведення економічного розслідування безпосередньо залежать наслідки розслідування, інструменти, що застосовуються, і, звичайно, суб'єкти, які безпосередньо проводять розслідування. За сферою інтересів економічні розслідування можуть ділитися на: розслідування для захисту державних інтересів; розслідування для захисту корпоративних інтересів. Суб'єктами економічного розслідування є державні підприємства, суб'єкти приватного сектору економіки (насамперед, консалтингові компанії).

Головна особливість економічного розслідування полягає в тому, що воно проводиться у випадках, коли передбачається настання загроз. Отже, розслідування завжди є ретроспективним поглядом. Під час аудиту також проводиться перевірка і збір інформації, але на цьому схожість аудиту з економічним розслідуванням закінчується. Відмінності між аудитом та економічним розслідуванням можна розділити за кількома аспектами:

1) мета (аудит проводиться з метою висловлення думки про достовірність бухгалтерської (фінансової) звітності, тоді як економічні розслідування проводяться з метою виявлення загрози шахрайства або встановлення винної особи та збору доказів за фактом порушення);

2) періодичність (аудит проводиться на регулярній основі, а економічні розслідування лише при виникненні передумов для цього);

3) характер взаємодії з компанією, яка є об'єктом перевірки (на відміну від аудиту при економічному розслідуванні консультант перебуває у відносинах протистояння з об'єктом, оскільки метою розслідування є підтвердження провини та пошук винного);

4) презумпція невинуватості (аудитор має проводити аудит, керуючись професійним скептицизмом, відповідно до законодавства, тоді як будь-яке економічне розслідування здійснюється для підтвердження складу зловживання чи підтвердження його відсутності).

Економічні розслідування можна розділити за кількома напрямками, які можуть проводитися самостійно або бути складовими частинами єдиного проєкту. Безпосереднє розслідування спотворення фінансових показників як експертиза в аналізі слідів шахрайських дій у сфері фінансів, бухгалтерського обліку, первинної документації, а також проведення інтерв'ю із співробітниками клієнта, серед яких можуть бути підозрювані особи. У ході проведення цього напрямку економічного розслідування консультант проводить: детальний аналіз звітності компанії/групи з урахуванням суттєвості статей доходів, витрат, активів і зобов'язань; оцінювання фінансової звітності на наявність позабалансових операцій; оцінку ймовірності свідомо неправдивих операцій щодо кожного з видів активів і зобов'язань, а також доходів і витрат; тестування фінансової звітності про наявність операцій, проведених заднім числом; фінансовий аналіз господарських операцій тощо. Запобігання недобросовісних дій шляхом оцінювання ризику недобросовісних дій і засобів контролю, спрямованих на зниження цього ризику, тобто оцінка ефективності системи внутрішнього контролю та запобігання шахрайству включає: підготовку схеми основних бізнес-процесів компанії з урахуванням суттєвості та ліквідності активів, а також кількості та віддаленості філій/підрозділів/дочірніх компаній; аналіз існуючої системи контролю та проектування продуктивних змін у ній; оцінку ступеня надійності існуючої системи контролю за кожним бізнес-циклом, включаючи тестування стійкості до типових схем шахрайства.

Після закінчення економічного розслідування консультант отримує результат залежно від поставлених завдань і побажань замовника. Такі результати можна розділити на групи: (1) усунення наслідків несумлінних дій, а саме підготовка експертних висновків для подальшого використання їх у суді; (2) при розслідуванні фактів шахрайства консультант має надати резюме достатності доказів і фактів для притягнення до одного з видів відповідальності, зробити розрахунок прямої та, при можливості, непрямої шкоди від протиправних дій з добіркою документального підтвердження цієї інформації, підготувати рекомендації щодо впровадження превентивних заходів у підрозділах підприємства для мінімізації ризиків виникнення аналогічного виду

шахрайських процесів; (3) результатами оцінки ефективності системи внутрішнього контролю та запобігання шахрайствам консультант готує детальний аналіз схеми з розрахунком економічної шкоди, пропонує варіанти подальших дій для власника; (4) у результаті аналізу існуючої системи кадрової роботи розробляє рекомендації щодо проведення превентивних заходів, здійснення програми забезпечення неминучості покарання за протиправні дії; (5) при необхідності незалежної оцінки дотримання партнерських відносин консультант готує висновок про виконання взаємних зобов'язань, а також розрахунок економічного ефекту від невиконання (пізнього виконання) умов і може виступити як арбітр під час обговорення виконання взаємних зобов'язань партнерами.

Отже, виходячи з вищевикладеного можна зробити такий висновок. Економічне розслідування визнано одним із дієвих інструментів, що дозволяють істотно мінімізувати ризики неправомірних або зловмисних дій, а іноді залишається єдиним способом вирішення несприятливої ситуації. Своєчасне виявлення загроз і встановлення причин, що сприяли їх появі, є необхідною умовою для прийняття ефективних рішень.

У перспективі подальших досліджень планується обґрунтувати комплексний підхід до управління ризиками, пов'язаними з шахрайством та економічними злочинами.

Список використаних джерел:

1. Мисник К. П. Розвиток системи економічних злочинів у сфері господарської діяльності: особливості Німеччини, Польщі та Франції. *Управління економікою: теорія та практика. Чумаченківські читання : зб. наук. праць / НАН України, Ін-т економіки пром-сті; редкол.: О. О. Хандій (голов. ред.), В. І. Ляшенко (відп. ред.), В. Є. Куриляк та ін. Київ. 2021. С. 148–163. DOI: <https://doi.org/10.37405/2221-1187.2021.148-163>.*

2. Мисник К. П. Інституційні умови розвитку системи економічних розслідувань на підприємствах. *Вісник економічної науки України. 2020. № 2(39). С. 158–165. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2\(39\).158-165](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2(39).158-165).*

3. Mysnyk K. Organizational and Economic Mechanism of Prevention of Economic Crimes at Enterprises: the Essence and Structure. *Moderní aspekty vědy: XII Díl mezinárodní kolektivní monografie. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2021. P. 50–64.*

4. Мисник К. Удосконалення організаційно-економічного механізму попередження економічних злочинів на підприємствах: наукові та практичні засади. *Věda a perspektivy. 2023. № 3(22). P. 81–93. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-3\(22\)-81-93](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-3(22)-81-93).*